

Секція 7. Проблеми захисту прав і свобод людини і громадянина

Козинець О.Г., к.і.н., доцент
Скрипка О.А., студент гр. ПР-125
Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)

ТЕОРІЯ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ЖАН-ЖАКА РУССО

Протягом XVII – XVIII ст. прямо чи опосередковано представники філософської та політико-правової думки, зокрема Гоббс, Локк, Монтеск'є, Вольтер, Дідро, Гельвецій, Гольбах, Руссо та інші, працювали над розробкою теорії суспільного договору та природних прав людини. Найбільше в цьому напрямку було зроблено французькими просвітниками, серед яких вирізнявся оригінальністю Жан Жак Руссо. За основні положення своєї теорії він вважався найрадикальнішим із французьких просвітників. Він розробив теорію про пряму форму правління народу державою (пряму демократію), вперше в політичній думці намагався пояснити причини соціальної нерівності та описати її види, охарактеризувати договірний спосіб походження держави, створив теорію про народний суверенітет.

Проблеми суспільства, держави і права мислитель починає вирішувати, вивчаючи природний і громадянський стан людини. Розвиток цивілізації, за його поглядами, був пов'язаний із появою і зростанням суспільної нерівності, або з регресом свободи. «Людина народжена бути вільною, а між тим скрізь вона у кайданах» – такими словами Руссо відкривав трактат «Про суспільний договір».

У трактаті «Про суспільний договір» французький просвітителю обґрунтував систему демократичних прав, здійснення яких повинне було, на його думку, знаменувати «ідеальне суспільство», торжество загальнонародської демократії.

У своїй ідеалізованій конструкції народного суверенітету Руссо відкидає вимоги будь-яких гарантій захисту прав індивідів у їх взаємовідносинах із державною владою. Відповідні гарантії, згідно Руссо, потрібні проти підданих, щоб забезпечити виконання ними своїх зобов'язань перед сувереном. Звідси, на думку Руссо, і виникає необхідність примусового моменту у відносинах між державою і громадянином.

У цілому суспільна угода, за словами Руссо, дає політичному організму (державі) необмежену владу над усіма його членами. Ця влада спрямовується спільною волею, він називає її суверенітетом. За змістом концепції Руссо, суверенітет єдиний, і мова взагалі може і повинна йти про один-єдиний суверенітет – суверенітет народу. При цьому під «народом» як єдиному носії суверенітету Руссо має на увазі всіх учасників суспільної угоди, а не якийсь особливий прошарок суспільства, як це стали трактувати згодом радикальні прихильники його концепції народного суверенітету [3 с. 186].

Суверенітет трактується мислителем як «здійснення загальної волі», необмеженої влади, що направляється загальною волею. За умовами суспільного договору вона належить народу. Ідеї народного суверенітету разом із ідеями рівності і свободи виступають у Руссо як основні принципи республіканського ладу, центральні пункти його політичної програми.

Суверенітет народу проявляється у здійсненні ним законодавчої влади. Вступаючи в полеміку з Монтеск'є та іншими просвітителями, Руссо доводив, що політична свобода можлива лише в тій державі, де законодавцем є народ. Свобода, за визначенням Руссо, полягає в тому, щоб громадяни знаходилися під захистом законів і самі їх приймали. Виходячи з цього він формулює і визначення закону. «Всякий закон, якщо народ не затвердив його безпосередньо сам, не дійсний; це взагалі не закон» [4, с. 74]. Лише там, де законодавець – народ є дійсна свобода. Закони – акти загальної волі. Тому парламент чи інші представницькі збори депутатів, вважає мислитель, не можуть бути представниками народу, вони лише його уповноважені: «вони нічого не можуть постановляти остаточно». Усякий закон, якщо народ не затвердив його безпосередньо сам, не дійсний.

Виконавча влада (уряд) – сила суверена, згідно з Руссо, рішення якої не відносяться до компетенції суверена чи сфери закону. Ця влада виражається в актах приватного характеру. Вона – посередній організм між підданими і сувереном. Уряд є лише його служителем, уповноваженим здійснювати закони і підтримувати свободу як громадянську, так і політичну. Устрій виконавчої влади, у цілому, повинен бути таким, щоб «вона завжди була готова жертвувати урядом для народу, а не народом для уряду» [3, с. 187].

Поєднання влади законодавчої і виконавчої робить правління непридатним. Як міру, покликану запобігти узурпації влади чиновниками, мислитель пропонував періодично скликати Народні Збори для вирішення питань про довіру уряду і посадовим особам. «Проведення таких зібрань, - писав Руссо, - має своєю метою збереження суспільного договору» [3, с. 187]. Народоправство, на його думку, виключає необхідність у поділлі державної влади як гарантії політичної свободи. Досить розмежувати компетенцію законодавчих і виконавчих органів, підкорити виконавчу владу суверену.

На відміну від більшості мислителів Руссо вважав суверенітет народу невід'ємним і неподільним [1, с. 237]. Народ не може нікому віддати своє право на самоврядування та вирішення своєї долі. Уряд – лише тимчасовий агент суверенного народу, Руссо проти передачі парламенту або кому б то не було законодавчої влади. Причому виконавчу і судову владу, передавши уряду, все ж повністю підпорядковує народу – суверену. Суверенність повинна віддаватися загальній волі народу і не потребує представницьких установ. Руссо висунув

вимогу єдності прав і обов'язків громадянина. Трактуючи свободу як підпорядкування закону, він висловлював ідею про можливість примусу до свободи.

При народовладді можлива тільки одна форма правління – республіка, тоді як форма організації уряду може бути різною – монархією, аристократією або демократією, в залежності від числа осіб, що беруть участь в управлінні. Як зазначав Руссо, в умовах народовладдя «навіть монархія стає республікою».

Прообразом народовладдя для нього служили плебісцити в Римській республіці, а також комунальне самоврядування в кантонах Швейцарії.

Для переходу до справжнього народовладдя потрібен мудрий законодавець. Щоб відкрити найкращі правила співжиття, потрібний розум високий, розуміючий пристрасті і природу людей, готовий трудитися в одному столітті, а пожинати плоди в іншому. «Потрібні були б Боги, – резюмує Руссо, – щоб дати закони людям» [3, с. 188]. Діяльність такого незвичайного законодавця просвіщає народ і готує ґрунт для мудрих актів суверена.

Доктрина Руссо стала одним із основних ідейних джерел у процесі підготовки та проведення Великої французької революції кінця XVIII ст., і особливо в період перебування при владі якобінців [2, с.105-106].

Так, у своїй ідеалізованій конструкції народного суверенітету Руссо передбачає рівність прав і обов'язків громадян і держави. Межі державної влади в її взаєминах із підданими, відповідно до його вчення, ставляться межами загальних угод. Верховна влада, якою б необмеженою, священною, недоторканною вона не була, не переступає і не може переступити межі загальних угод. Кожна людина може цілком розпоряджатися тим, що їй ці угоди надали з її майна і свободи. Отже, людина ніяк не вправі накласти на одного з підданих більший тягар, ніж на іншого.

Ідеї Руссо зіграли важливу роль в подальшому розвитку теоретичних уявлень про державу і право. Його соціальна доктрина, за визнанням І.Канта і Г.Гегеля, послужила одним із головних теоретичних джерел німецької філософії кінця XVIII – початку XIX ст. Розроблена Руссо програма переходу до справедливого суспільства шляхом докорінної перебудови державної влади лягла в основу ідеології політичного радикалізму.

Список використаних джерел

1. Волгин В.П. Развитие общественной мысли во Франции в XVIII в. – М.: Изд-во АН СССР,1958. – 415 с.
2. Дворцов А.Т. Жан-Жак Руссо. – М.: Наука,1980. – 112 с.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу Навчальний посібник / Харків: Консум, 2004. – 432 с.
4. История политических и правовых учений: Учебник / Под ред. О.Э.Лейста. – М.: Юрид.лит.,1997. – 576 с